

УДК 347.962(477)

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.24>

Драгнєвіч О.В.

аспірантка

Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ СУДДІВСЬКОГО ІМУНІТЕТУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Питання незалежності та недоторканості суддів є принциповим питанням, адже виступає однією з передумов для захисту прав людини та важливим елементом у забезпеченні справедливого судового розгляду. Незалежність суддів властива розділенню повноважень між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади, але це також означає незалежність від впливу всередині самої судової системи. Незалежність та недоторканність судової влади в окремо взятій країні виступають у ролі індикатора демократичного розвитку країни і її поваги до верховенства права [1, с. 215]. Водночас, гарантування судової незалежності та недоторканості є достатньо складним процесом, зокрема і у нашій державі. Проте, для належної реалізації незалежності та недоторканості суддів і уникнення ряду недоліків, необхідне однозначне розуміння сутності «іmunітет судді». Саме тому, сьогодні ставить завдання перед дослідниками ґрунтовного аналізу сутності цього терміну і вироблення єдиного підходу до його розуміння.

Стан наукової розробки проблеми. Питання іmunітету судді знайшло відображення у ряді наукових доробок вітчизняних дослідників. Зокрема Н. Шелевер дослідив чинне законодавство України, що стосується відповідальності та недоторканості суддів, виявив у ньому прогалини і суперечності [2, с. 79]. І. Бабій здійснив дослідження судової влади у особі судді [3]. О. Польовий дослідив генезу юридичної відповідальності суддів в Україні [4]. М. Савенко присвятив своє дослідження особливостям незалежності судді Конституційного суду України [5].

О. Константиї здійснив порівняльний аналіз конституційних гарантій судового іmunітету у ряді демократичних країн та надав пропозиції щодо його вдосконалення в Україні з метою зміцнення незалежного суду [6, с. 44]. Водночас, комплексного дослідження, присвяченого аналізу поняття «іmunітет судді» вітчизняними дослідниками проведено не було.

З огляду на це, **метою репрезентованої статті** є аналіз підходів до досягання поняття «іmunітет судді».

Виклад основного матеріалу. Принцип рівності¹ всіх людей перед законом є одним з найважливіших принципів існування правової держави. При цьому, зазначений принцип має багатоплановий, універсальний зміст, що характеризується різними нормативно-правовими формами свого прояву. Він виступає і як принцип правового становища людини і громадянина, і як принцип правової держави, і як політико-правова основа громадянського суспільства, особлива форма (режим) юридичної рівноваги на основі досягнення балансу інтересів людей.

Водночас, рівність всіх людей перед законом можна розглядати і як один з найважливіших принципів правової державності. Однак при цьому в багатьох розвинених демократичних державах, з метою захисту конституційно-правових цінностей, на законодавчому рівні допускається нерівність окремих громадян перед законом. Це проявляється в наданні правового іmunітету як гарантії діяльності певним особам, які виконують важливі державні та громадські функції, які передбачають, в

¹ Принцип рівності вимагає забезпечення рівних можливостей, створення членами суспільства реальних можливостей конкуренції один з одним з достатніми шансами на успіх, зумовленими рівністю перед законом і судом, рівністю прав і обов'язків людини, додержанням принципу недискримінації [7, с. 47].

свою чергу, і особливий порядок притягнення вказаних осіб до відповідальності. У той же час, правовий імунітет являє собою законний правовий засіб, за допомогою якого держава забезпечує підвищений правовий захист окремих суб'єктів [8, с. 57]. На сьогодні, інститут імунітету досить широко використовується в різних сферах життєдіяльності суспільства. Особливо це стосується тих правовідносин, де можуть обмежуватися права та свободи людини. Проте, незважаючи на таке досить поширене використання терміну «імунітет», у наш час відсутня єдина точка зору до його визначення. Дослідники по-різному характеризують дане поняття, посилаючись на ті чи інші його особливості, а також зважаючи на сферу його використання. Найбільш поширеною дана категорія є в конституційному, кримінальному та адміністративному праві, у тому числі в їх процесуальних сферах. Важливе значення для характеристики правового імунітету мають норми міжнародного права [9, с. 59]. Водночас, з метою належного оперування означеним терміном, ми маємо з'ясувати сутність цього терміну. Так, у юридичному словнику за редакцією П. Кудрявцева імунітет розуміється як вилучення з-під дії окремих загальних законів осіб, що виконують особливі службові обов'язки в державі, або недоторканість дипломатичних представників і займаних ними приміщень [10, с. 383].

У юридичній енциклопедії за редакцією М. Тихомирова цьому поняттю дається наступне визначення: «імунітет – юридичне право² не підкорятися деяким загальним законам, надане у деяких випадках державам, міжнародним організаціям і особам, котрі займають особливе становище у державі» [13, с. 177].

У енциклопедичному юридичному словнику за редакцією В. Крутських надається дещо схоже визначення: «імунітет – юридичне право не підкорятися деяким загаль-

ним законам, надане у деяких випадках державам, міжнародним організаціям і особам, котрі займають особливе становище у державі, привілеї посадових осіб держави деяких категорій, що полягає в їх недоторканності» [14, с. 115]. Водночас, як бачимо, простежуються і певні відмінності, що різнять це визначення від попереднього.

У популярній юридичній енциклопедії імунітет розуміється як загальноправовий термін, який означає звільнення певного кола суб'єктів права від дії загальних правових норм [15, с. 191]. Проте, аналіз сутності імунітетів буде неповним, якщо ми звернемося лише до юридичних словників. Так, з метою усебічного аналізу досліджуваного явища, слід ознайомитися з дослідженнями вчених, що присвячені цій проблематиці.

Звертаючись до наукових доробок різних авторів, ми теж стикаємося з тією обставиною, що у юриспруденції відсутній єдиний підхід до розуміння імунітету. Зокрема, І. Кольдрус розуміє імунітет, як юридичний виняток, що призначений для створення спеціального правового режиму суб'єкту права, в рамках якого він наділяється додатковими гарантіями при притягненні до юридичної відповідальності або виконання певних обов'язків з метою реалізації особливо важливих міжнародних, державних і суспільних функцій [16, с. 7; 17, с. 202].

Ю. Юшкова, стверджує, що правові імунітети - це особливий різновид юридичних винятків, який є, свого роду, відхиленнями від єдиних, типізованих правил нормативного регулювання. За своєю суттю, це правомірний виняток, законне вилучення, встановлене компетентними органами у відповідних актах [16, с. 7].

А. Рєпєв пише, що правовий імунітет - це юридично оформлений виняток, що полягає у наділенні конкретно визначених суб'єктів права додатковими гарантіями, що полягають в їх недоторканності при притягненні до юридичної відповідальності і звільненні від виконання обов'язків і заборон, встановлених національним законодавством і нормами міжнародного права [18, с. 7].

² Це чинне в певному суспільстві право, що розглядається в аспекті його конкретно-визначених змісту та форми, тобто таким, яким воно безпосередньо виступає як регулятор суспільних відносин [11, с. 112]; існує внаслідок його утвердження певним уповноваженим органом або особою [12, с. 145].

В. Лазарев стверджує, що правові імунітети являють собою певну систему виключень із загальних правил, які надаються суб'єкту [19, с. 208].

О. Ткаля визначає правовий імунітет як окрему форму юридичного вилучення, в межах якого особа, що наділена спеціальними ознаками, пов'язаними із здійсненням міжнародних, державних і громадських функцій, звільняється від виконання окремих юридичних обов'язків, від юридичної відповідальності або інших примусових заходів та забезпечується особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності [20, с. 5].

В. Руднев вважає, що імунітетами є додаткові гарантії недоторканності і невідповідальності особи, які означають, що яка-небудь особа має більший обсяг або рівень недоторканності і непритягнення до відповідальності порівняно з іншими особами [9, с. 59; 21, с. 16]. Як бачимо, вчений акцентує увагу на тому, що вони є факторами, що збільшують обсяг гарантій недоторканності особи, а в окремих випадках і звільняють її від відповідальності.

Дещо відрізняється від даного визначення думка А. Малько та С. Суменкова, які вважають, що правовими імунітетами є особливі пільги та привілеї, переважно пов'язані із звільненням конкретно встановлених у нормах міжнародного права, конституції та законах осіб від певних обов'язків та відповідальності, покликані забезпечувати виконання ними відповідних функцій [9, с. 59; 22]. Як і в попередньому випадку в даному понятті акцентуються увага на звільненні особи, яка має відповідний імунітет, від відповідальності. Однак тут ще вказується й на звільнення від певних обов'язків якщо це необхідно для реалізації покладених на неї законодавством завдань та функцій.

Правові імунітети виступають самостійною формою правових виключень, які являють собою систему юридичних вилучень з ординарних (загальних) або спеціальних правил, чим створюється особливий правовий режим для чітко визначеного кола фізичних

і юридичних осіб, яким надаються додаткові права (привілеї³, пільги⁴, правові пільги⁵), або які звільняються від виконання юридичних обов'язків, юридичної відповідальності, або порядок притягнення яких до юридичної відповідальності відзначається спеціальним характером [9, с. 59; 27, с. 417]. З даного визначення випливає, що імунітет є свого роду винятками із загального правового статусу, які притаманні конкретно визначеному колу осіб та звільняють їх від виконання певних обов'язків та юридичної відповідальності. При цьому такі винятки напряму залежать від роду їхньої діяльності [9, с. 59].

Отже, маємо зазначити, що у науковій літературі зустрічається досить багато визначень правового імунітету. Так, деякі автори під правовим імунітетом розуміють особливі пільги і привілеї, переважно пов'язані із звільненням конкретно встановлених в нормах міжнародного права, Конституції і законах осіб від певних обов'язків і відповідальності, покликані забезпечувати виконання ними відповідних функцій. У той же час існує думка, що правовий імунітет являє собою правомірне вилучення в сфері юридичної відповідальності, що встановлюється в спеціальних нормах з метою підвищеної правового захисту строго певного кола осіб і забезпечення ефективності їх діяльності по виконанню значущих державних і громадських функцій, що включає в себе недоторканність і невідповідальність посадової особи.

При цьому, аналізуючи сутність правових імунітетів, як правило, виділяється ряд характерних ознак.

По-перше, якщо привілеї в більшій мірі втілюються в перевагах, так званих позитивних

³ Виключне становище індивіда чи соціальної групи, пов'язане з особливими можливостями та умовами їхньої життєдіяльності, що виділяє їх із суспільства, ставить над ним. Привілеї є відхиленнями у праві (виключним правом), основна мета яких – поліпшення становища, підвищення статусу одних осіб, соціальних груп за рахунок інших. За допомогою привілеїв створюються умови підвищеного комфорту для життя певного кола осіб [23, с. 89].

⁴ Встановлені законодавством переваги, що надаються особі (чи групі осіб) порівняно з іншими особами. Можуть полягати у звільненні тих чи інших осіб від відповідних обов'язків або наданні їм додаткових гарантій [24, с. 648; 25 с. 560].

⁵ Правомірне полегшення положення суб'єкта, що виражається у наданні додаткових прав (переваг), так і звільненні від обов'язків [26, с. 221].

пільги, то імунітети, навпаки, виявляються у вигляді негативних пільг (звільнення від виконання окремих обов'язків - сплати податків, зборів, звільнення від відповідальності).

По-друге, метою імунітету є забезпечення виконання міжнародних, державних і громадських функцій, службових офіційних обов'язків.

По-третє, коло осіб, на яких поширений імунітет, повинен бути чітко визначений в нормах міжнародного права, конституціях і законах [28, с. 57].

Водночас, визначивши багатоманітність підходів до розуміння сутності імунітету і визначивши його характерні ознаки, на нашу думку варто зупинитися і на основних особливостях правового імунітету:

- безпосередній зв'язок з процесом реалізації юридичної відповідальності. Імунітет в тій чи іншій мірі або повністю звільняє від відповідальності, або встановлює особливі гарантії при залученні до відповідальності і виконання відповідних обов'язків,

- коло осіб, на який поширений імунітет. Будучи винятковою правовою категорією, імунітет надає переваги тільки юридичним шляхом. Коло суб'єктів, на які поширено імунітет, строго закріплений в нормах міжнародного права, конституціях і законах, і тільки в тому обсязі і тих межах, в які він визначений в міжнародних або внутрішньодержавних законодавчих актах,

- призначення правового імунітету. Правовий імунітет спрямований, перш за все, на підвищену правовий захист певного кола осіб, для забезпечення ефективної діяльності по виконанню особливо важливих міжнародних, державно і суспільно значущих функцій,

- сфера застосування правових імунітетів значно вужче порівняно з правовими пільгами і привілеями, оскільки правовий імунітет надає додаткові права або звільняє від обов'язків тільки в сфері реалізації юридичної відповідальності. У свою чергу, сфера застосування таких правових засобів правового нерівності, як пільги і привілеї досить

широка і охоплює багато сфер суспільного життя [16, с. 13].

Водночас, варто зазначити, що найбільш характерною ознакою, який вирізняє правові імунітети від інших правових винятків є те, що, на відміну від пільг і привілеїв, він не має на меті отримання його власником будь-яких матеріальних благ, а передбачає додаткові права або звільняє від обов'язків лише у сфері реалізації юридичної відповідальності [29, с. 128; 30].

Ще однією особливістю правових імунітетів є те, що вони встановлюються на строк виконання відповідних обов'язків (повноважень), заміщення відповідної державної посади [29, с. 128].

Таким чином, ми можемо зауважити, що правові імунітети впливають на формування особливого правового стану особи, але тільки за допомогою інших засобів – звільнення від виконання загальних обов'язків, звільнення від юридичної відповідальності, як наслідку на вчинене особою правопорушення, звільнення від застосування заходів примусу, які мають загальний характер, виведення з-під юрисдикції судів правових спорів, які апріорі розглядаються в умовах судового засідання, тобто засобів зменшення правового впливу, «навантаження» на особу, що створює особливий правовий стан і розширює простір для діяльності особи, але не через надання певних правових можливостей, а через зменшення правових обмежень, якими традиційно виступають обов'язки, відповідальність, необхідність додержання певної процедури [9, с. 60; 27, с. 412].

Визначивши сутність і особливості імунітету, ми можемо здійснити аналіз суддівського імунітету. В Україні суддівський імунітет закріплений ст. 126 Основного Закону, яка проголошує: «незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального

вироку судом...». Такий же порядок затримання чи арешту судді передбачений і відповідними законами України [31, с. 102].

Декларація щодо принципів незалежності судової влади говорить нам, що судді повинні користуватися особистим імунітетом від цивільних позовів, а також імунітетом від відшкодування збитків на основі тверджень про їх неправомірні дії чи бездіяльність при виконанні суддівських функцій. Жоден суддя не повинен мати імунітет стосовно звичайних злочинних дій. Жоден суддя не повинен притягатися до кримінальної відповідальності за злочинні дії без позбавлення імунітету чи відмови від нього. Втім, оскільки жоден суддя не може бути вищим від закону, щоразу, коли суддя виявляється причетним до злочинних дій, він повинен відмовитися від імунітету [32].

Пп. 2 п. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що одним з елементів незалежності суддів виступають недоторканість та імунітет судді [33]. Стаття 49 означеного нормативно-правового акту конкретизує зазначену тезу: «Суддя є недоторканим. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину» [33].

У своїй Постанові Верховний суд України стосовно означеного питання зазначає, що незалежність суддів є основною передумовою їх об'єктивності та неупередженості, суддя при здійсненні правосуддя підкоряється лише закону і нікому не підзвітний [34]. Водночас, він чітко визначає, що недоторканість суддів не є особистим привілеєм, а як один з елементів статусу суддів має публічно-правове призначення - забезпечити здійснення правосуддя незалежним, неупередженим і справедливим судом [34].

У відповідності до рішення Конституційного Суду України, положення частини першої статті 126 Конституції України «незалежність і

недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України» у взаємозв'язку з іншими положеннями розділу VIII Основного Закону України треба розуміти так.

1.1. Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням.

1.2. Недоторканність суддів - один із елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення - забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом.

Відповідно до положення частини першої статті 126 Конституції України зміст недоторканності суддів як умови виконання ними професійних обов'язків не обмежується визначеною у частині третій цієї статті гарантією, згідно з якою суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

1.3. Додаткові гарантії незалежності і недоторканності суддів, крім уже передбачених Конституцією України, можуть встановлюва-

тися також законами. Такі гарантії визначені, зокрема, статтею 13 Закону України «Про статус суддів».

Не допускається зниження рівня гарантій незалежності і недоторканності суддів в разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів.

2. Положення частини другої статті 126 Конституції України «вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється» треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо [35].

Також, елементи суддівського імунітету та недоторканності деталізовано в спеціальних нормах КПК України й інших законодавчих актах:

- суддя, затриманий за підозрою в учиненні діяння, за яке встановлено кримінальну чи адміністративну відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадку, якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням або ж затримання судді під час або одразу після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину, суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком зазначених випадків;

- судді може повідомити про підозру в учиненні кримінального правопорушення лише Генеральний прокурор України або його заступник;

- тимчасове відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної

відповідальності (на строк не більше ніж два місяці) здійснює Вища рада правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України або його заступника. Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюють у тому самому порядку на строк не більше ніж два місяці;

- проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть бути застосовані лише з дозволу суду, здійснюють на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника [36, с. 76].

Як бачимо, на нормативному рівні, стосовно суддів, ми постійно зустрічаємо дві категорії: незалежність і недоторканість. З цього приводу В. Ржевський, Н. Чепурнова, І. Бабій зауважують, що незалежність та недоторканність суддів – це взаємопов'язані поняття, оскільки вони становлять єдиний комплекс нормативних установок, які мають значення для визначення статусу суддів [37, с. 62; 38, с. 146-147]

Торкаючись наукових доробок ряду дослідників, ми стикаємося з твердженням, що суддівський імунітет гарантує незалежність та недоторканність судді як особи, наділеної повноваженням здійснювати правосуддя [39, с. 159]. Водночас, слушною думкою є твердження О. Марцеляка, А. Кожевникова, В. Стефаніка «завжди слід пам'ятати, що суддівська незалежність – не особистий привілей суддів, а спосіб захисту публічних інтересів, насамперед законних інтересів, прав та свобод громадянина. Таким чином, суддя покликаний здійснювати свої повноваження незалежно від будь-яких пристрастей і стороннього впливу. З цією метою законодавство України закріплює спеціальні вимоги до кандидатів на посаду судді і особливий порядок їх призначення, гарантує незмінюваність, незалежність і недоторканість суддів. Наяв-

ністю такої регламентації на конституційному рівні правовий статус суддів відрізняється від статусу громадян і посадових осіб. Тим самим забезпечується автономність судової влади. Тим самим забезпечується автономність судової влади» [39, с. 159-160; 40, с. 10].

Досліджуючи імунітети у кримінальному процесі України С. Волкотруб, торкається і імунітету судді. Зокрема, він зазначає, що публічно-правовий характер суддівського імунітету полягає в тому, що розглядувані гарантії передбачені зовсім не для того, щоб створити для суддів додаткові пільги, які б використовувалися ними в особистих цілях, Суддівський імунітет повинен бути дієвим засобом захисту насамперед прав та інтересів громадян України, які мають право на розгляд судових справ незалежним судом. Саме в підпорядкуванні цілям забезпечення незалежності суду і проявляється публічно-правовий характер суддівського імунітету [41, с. 58; 39, с. 163-164].

Однак якщо суддя в процесі здійснення правосуддя, висловлює завідомо антиправові переконання, умисно виносить протиправні рішення, то він підлягає законному переслідуванню. Тобто суддівський імунітет являє собою елемент правового статусу суддів, який передбачає створення спеціальних процедур порушення кримінальної справи проти суддів, їх притягнення до відповідальності, які дозволяють, з одного боку, забезпечити недоторканість суддів, а з іншого – у разі необхідності вирішити питання про притягнення його до того чи іншого виду відповідальності [39, с. 164].

І. Кузнєцова з приводу досліджуваної нами теми стверджує, що суддівський імунітет визначається як необхідний елемент конституційно-правового статусу судді, що складається із сукупності норм, що гарантують невідповідальність судді за висловлену ним при здійсненні правосуддя думку або прийняте у справі рішення в усіх випадках (крім винесення завідомо неправосудного судового акта), а також вимагають особливих встанов-

лених законом ускладнених процедур притягнення суддів до відповідальності та провадження стосовно них окремих слідчих дій - з метою забезпечення справедливого і неупередженого здійснення суддями правосуддя. Сфера суддівського імунітету повинна поширюватися на всі види юридичної відповідальності суддів (кримінальну, дисциплінарну та адміністративну).

Виходячи з того, що суддівська недоторканність проявляється в системі різних правовідносин, в яких реалізується правовий статус судді, вона розглядається як сукупність захисних механізмів, що втілюються в цілій структурі суддівських імунітетів, що диктує необхідність сформулювати і виокремити їх основні елементи, а саме:

1) *індемнітет* - як невідповідальність судді за висловлену ним при здійсненні правосуддя думку і прийняте рішення, якщо вироком суду який набув законної сили не буде встановлено винність судді у злочинному зловживанні;

2) *матеріально-правовий імунітет* – як такий, що визначає межі цивільно-правової відповідальності судді;

3) *процесуальний імунітет* – як певна ускладнена процедура притягнення судді до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, а також особливий порядок провадження окремих слідчих дій, яка передбачає ускладнення відповідних процедур [42, с. 16-17].

Також стосовно такого елементу недоторканості судді, як індемнітет ватро зазначити, що він визнаний Європейським судом з прав людини як суттєвий елемент правового статусу судді, який виступає в якості матеріальної підстави не лише його недоторканості (тобто імунітету), але і особливою, відповідальністю, що покладається на державу за шкоду, заподіяну при здійсненні правосуддя. Саме це визначає і пояснює всю систему імунітетів судді, а також рамки і умови його залучення до відповідальності в кримінальному, адміністративному і дисциплінарному порядку [42, с. 17].

Продовжуючи дослідження суддівського імунітету, ми маємо відзначити і той факт, що закріплення загальних гарантій недоторканості особи, як конституційних, так і кримінально-процесуальних, що поширюються на всіх учасників процесу, включаючи суддю, не є достатнім для забезпечення незалежного виконання суддями завдань щодо здійснення правосуддя - тут потрібно комплекс судоврядних, статусних і процедурних заходів. З іншого ж боку, недоторканість судді не може розглядатися як похідне від природного і невідчужуваного права як недоторканність особи і є вираженням особливого правового статусу, який повинен захистити суддю від будь-якого незаконного втручання в його діяльності, в тому числі шляхом пред'явлення йому необґрунтованих звинувачень будь-якого роду. Таким чином, суддівський імунітет виступає як специфічне доповнення до загального права на недоторканність особи, обумовлене тим, що суспільство, пред'являючи до носіїв судової влади та їх професійної діяльності особливі вимоги, зобов'язане забезпечити їм для ефективного виконання поставлених перед ними завдань - відповідні спеціальні засоби правового захисту. Наділення суддів недоторканністю відповідає загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права і має на меті забезпечення основ конституційного ладу, пов'язаних з поділом влади, самостійністю і незалежністю судової влади [42, с. 18]. Але слід зазначити, що недоторканність судді не суперечить принципу невідворотності відповідальності і не є перешкодою для притягнення до відповідальності суддів в разі вчинення ними злочину. Це пов'язано з цільовим призначенням суддівського імунітету, який повинен лише виключати будь-яку можливість такого положення, при якому суддя міг би піддаватися переслідуванню по суті за виносяться їм рішення, або для того, щоб вплинути на дозвіл розглянутих ним справ [42, с. 16].

Дослідивши питання імунітету, ми можемо зазначити ряд основоположних засад, що сто-

суються цієї категорії. Зокрема, незважаючи на те, що Конституція України проголосила непорушність принципу рівності прав і свобод людини і громадянина, правовий імунітет становить виключення з даного правила. Це впливає з того, що особи, які володіють певним імунітетом (дипломатичним, політичним тощо), мають ті чи інші переваги по відношенню до інших учасників правовідносин. Однак це не можна визнавати порушенням принципу правової рівності. Це впливає з того, що чинним законодавством визначено, що до всіх учасників суспільних відносин, у тому числі в сфері судочинства, застосовується одне й те ж саме законодавство. Крім того, всі учасники мають рівні права на захист, незалежно від їх правового статусу. Це забезпечується та гарантується державою.

Таким чином, значення правового імунітету полягає в тому, що він покликаний сприяти кращому та ефективнішому виконанню особами своїх обов'язків чи вчинення певних дій. Він не звільняє осіб від відповідальності за вчинення протиправних діянь, що посягають на життя чи здоров'я громадян, громадський порядок чи суспільний лад. Імунітет лише визначає особливий порядок притягнення певних суб'єктів до відповідальності чи звільнення від відповідальності в інтересах суспільства та держави. Звідси впливає, що правовий імунітет не є винятком принципу рівності прав і свобод людини і громадянина, а визначає особливості його реалізації по відношенню до законодавчо визначених категорій осіб [9, с. 60].

Висновки. Суддівська недоторканність, безумовно, це – виключення із конституційного принципу рівності всіх перед законом і судом, але вона за своїм змістом виходить за межі особистої недоторканності. Це обумовлюється тим, що держава, яка висуває високі вимоги до судді і його професійної діяльності, вправі і зобов'язана забезпечити йому додаткові гарантії при здійсненні ним правосуддя. Положення про недоторканність судді спрямоване на забезпечення основ конституційного устрою, виконання принципу розпо-

ділу влади і незалежності судової влади. Слід зазначити, що недоторканність судді повинна бути не особистим привілеєм громадянина, який займає посаду судді, а шляхом до захисту його професійної діяльності [37, с. 63].

Суддівський імунітет не варто розглядати як вседозволеність. Він лише передбачає створення спеціальних процедур притягнення суддів до відповідальності, які, на думку ряду дослідників, дозволяють, з одного боку, забезпечити недоторканність судді, а з іншого – у разі необхідності вирішити питання про притягнення його до того чи іншого різновиду відповідальності [39, с. 187].

Стосовно досліджуваної проблематики також маємо зазначити:

1) розвиток і сучасний стан правового інституту недоторканності судді демонструють, що чинне правове регулювання не може сприйматися як вичерпне перелік гарантій недоторканності - це є однією з вихідних передумов можливого вдосконалення незалежного суддівського статусу;

2) невідповідальність судді за рішення у справі, що розглядається в якості *conditio sine qua non* (неодмінної умови), що забезпечує винесення суддею судового акту виключно по його внутрішнім переконанням як окремого представника судової влади (індемнітет), являє собою істотний елемент правового ста-

тусу судді і матеріальну підставу його недоторканності, тобто імунітетів. Саме це визначає і пояснює всю систему, а також рамки і умови притягнення судді до відповідальності в кримінальному, адміністративному і дисциплінарному порядку;

3) недоторканність судді не може розглядатися як похідне від природного і невідчужуваного права на недоторканність особи, але є виразом його особливого правового статусу, який повинен захистити суддю від будь-якого незаконного втручання в його діяльність, в тому числі шляхом пред'явлення необґрунтованих звинувачень будь-якого роду. Таким чином, суддівський імунітет є специфічним доповненням до загального права на недоторканність особи. Разом з тим, встановлення особливих суддівських імунітетів не означає якого б то не було виведення суддів з числа суб'єктів, на яких поширюється дія про рівність всіх перед законом і судом [42, с. 10].

Також достатньо цікавим є підхід ряду дослідників стосовно елементу недоторканності судді, який стосується відповідальності держави за шкоду, заподіяну при здійсненні правосуддя.

Суддівська недоторканність не є одноелементним явищем. Вона включає у себе три елементи: індемнітет, матеріально-правовий імунітет, процесуальний імунітет.

Анотація

У статті аналізуються підходи ряду дослідників до розуміння сутності «правового імунітету» на підставі чого проведено комплексне дослідження юридичної природи «імунітету судді».

Акцентовано увагу на аналізі підходів до розуміння поняття «імунітет», що надаються цій юридичній категорії рядом як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Наголошується на певних особливостях кожного визначення, яке надається різними авторами цьому явищу. На підставі аналізу ряду досліджень, що присвячені означеній тематиці, виокремлено характерні ознаки, що притаманні правовим імунітетам. Визначивши багатоманітність підходів до розуміння сутності імунітету, автор також виокремив основні особливості правового імунітету.

Автором проаналізовано ряд нормативно-правових актів, у яких закріплено суддівський імунітет. Поряд з цим, було досліджено наукові доробки ряду дослідників, присвячених визначенню сутності категорії «імунітет судді». У статті також виокремлено і охарактеризовано основні елементи суддівського імунітету. Зазначено, що недоторканність судді не суперечить принципу невідворотності відповідальності і не є перешкодою для притягнення до відповідальності суддів в разі вчинення ними злочину. Це пов'язано з цільовим призначенням суддів-

ського імунітету, який повинен лише виключати будь-яку можливість такого положення, при якому суддя міг би піддаватися переслідуванню по суті за виносяться їм рішення, або для того, щоб вплинути на дозвіл розглянутих ним справ.

Наголошується, що імунітет судді є вираженням його особливого правового статусу, який повинен захистити суддю від будь-якого незаконного втручання у його діяльність, тобто він виступає у якості специфічного доповнення до загального права на недоторканість особи. Зазначено, що достатньо цікавим є підхід ряду дослідників стосовно елементу недоторканості судді, який стосується відповідальності держави за шкоду, заподіяну при здійсненні правосуддя. У підсумку, наводиться твердження, що суддівська недоторканість не є одноелементним явищем. Вона включає у себе три елементи: індемнітет, матеріально-правовий імунітет, процесуальний імунітет.

Ключові слова: правовий імунітет, суддя, імунітет судді, незалежність, незалежність суддів, недоторканість, правовий статус, гарантії.

Dragnevich O.V. The modern concept of judicial immunity in Ukraine

Approaches of a number of researchers to the understanding of the notion “legal immunity” are analyzed, on the basis of which a comprehensive review of the legal nature of “the immunity of the court” was carried out.

Emphasis is placed on the analysis of approaches to understanding the concept of “immunity” provided to this legal category by a number of both domestic and foreign researchers. Emphasis is placed on certain features of each definition given by different authors to this phenomenon. On the basis of the analysis of a number of researches devoted to the specified subjects, the characteristic features inherent in legal immunities are allocated. Having identified the diversity of approaches to understanding the essence of immunity, the author also highlighted the main features of legal immunity.

The author analyzes a number of regulations that enshrine judicial immunity. In addition, the scientific achievements of a number of researchers devoted to defining the essence of the category “judge’s immunity” were studied. The article also highlights and describes the main elements of judicial immunity. It is noted that the inviolability of a judge does not contradict the principle of inevitability of responsibility and is not an obstacle to bringing judges to justice in case they commit a crime. This is due to the intended purpose of judicial immunity, which should only preclude any possibility of a provision in which the judge could be prosecuted on the merits of the decisions rendered by him, or in order to influence the resolution of the cases before him.

It is emphasized that a judge’s immunity is an expression of his or her special legal status, which should protect the judge from any unlawful interference with his or her activities, it acts as a specific complement to the general right to the inviolability of the person. It is noted that the approach of a number of researchers regarding the element of immunity of a judge, which concerns the responsibility of the state for the damage caused in the administration of justice, is quite interesting. As a result, it is argued that judicial immunity is not a one-element phenomenon. It includes three elements: indemnity, substantive immunity, procedural immunity.

Key words: legal immunity, judge, judge immunity, independence, independence of judges, inviolability, legal status, guarantees.

Список використаних джерел:

1. Колесник Д. В. Принципи незалежності та недоторканості суддів у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 1 (32). С. 215–221.

2. Шелевер Н. В. Імунітет суддів та їх відповідальність. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО*. 2011. Вип. 15. С. 79–83.
3. Бабій І. Незалежність судової влади в особі судді – запорука демократичної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 160–162.
4. Польовий О. Л. Генеза юридичної відповідальності суддів в Україні. *Держава і право*. 2009. № 46. С. 133–138.
5. Савенко М. Незалежність судді конституційного суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 1. С. 75–84.
6. Константий О. В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 1 (113). С. 44–47.
7. Штонда Д. Д. Принцип рівності у праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 46–49. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/12.pdf.
8. Сазон К. Д. Правовые иммунитеты в конституционном праве Республики Беларусь. *Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для органов внутренних дел Республики Беларусь*. 2010. С. 57–58.
9. Васильченко О. П. Правові імунітети як винятки реалізації принципу рівності прав та свобод людини та громадянина в Україні. *Наше право/ Our law*. 2014. № 7. С. 58–64.
10. Юридический словарь / гл. ред. П. И. Кудрявцев. Москва : Госюриздат, 1956. Т. 1 : А–Н. 687 с.
11. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf.
12. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf.
13. Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. Москва. 1998. 526 с.
14. Энциклопедический юридический словарь / под ред. В. Е. Крутских. Москва : ИНФРА-М, 1998. 368 с.
15. Популярна юридична енциклопедія / за ред. В. С. Ковальського. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.
16. Юшкова Ю. А. Иммуниетет как правовая категория : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2008. 25 с. https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01004073977.pdf.
17. Кольдрус І. В. Щодо поняття імунітету вищих посадових осіб держав у міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 201–206.
18. Репьев А. Г. Иммуниетет как категория российского права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2011. 23 с. URL: <http://lawtheses.com/jreader/363379/a#?page=1>.
19. Лазарев В. В. Правові імунітети як самостійний різновид правових пільг та привілеїв. *Сучасна юридична наука : проблеми доктринальної комунікації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 19 квітня 2019 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 206–209.
20. Ткаля О. В. Правовий імунітет в Україні : загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 23 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/744/Автореф%20ТКАЛЯ.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
21. Руднев В. И. Иммуниететы в уголовном судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 1997. 212 с.
22. Малько А. В., Суменков С. Ю. Правовой иммуниетет : теоретические и практические аспекты. *Журнал российского права*. 2002. № 2. С. 16–23.
23. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

24. Великий енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.
25. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4 : Н–П. 720 с.
26. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ : Вид-во Європейського університету, 2010. 368 с.
27. Ткаля О. В. Правовий імунітет та суміжні правові категорії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 411–418. URL: <http://www.apdp.in.ua/v50/65.pdf>.
28. Сазон К. Д. Правовые иммунитеты в конституционном праве Республики Беларусь. *Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для органов внутренних дел Республики Беларусь*. 2010. С. 57–58.
29. Провалинский Д. И. Правовые иммунитеты в теории российского права. *Вестник экономики, права и социологии*. 2015. № 1. С. 127–133. URL: <http://www.vestnykeps.ru/0115/30.pdf>.
30. Суменков С. Ю. Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2002. 26 с.
31. Кожевников А. Ю. Конституційно-правові аспекти гарантування імунітету суддів. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини* : матеріали міжнар. наук.-практ. Конференції (м. Харків, 19-20 верес. 2008 р.). Харків. С. 101–103.
32. Декларація щодо принципів незалежності судової влади : прийнята Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи 14 жовтня 2015 року. URL: <https://court.gov.ua/documents/617/50313/briunsk%20deklaraciya.pdf>.
33. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
34. Про незалежність судової влади : Постанова Верховного суду України від 13.06.2007 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#top>.
35. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) : Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>.
36. Рогатюк І. В. Особливості зняття процесуального імунітету судді після вчинення ним злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (111). С. 75-80.
37. Бабій І. В. Незалежність судової влади як гарантія правової держави. *Вісник Академії праці і соціальних відносин*. 2007. № 1 (38). С. 60-63.
38. Ржевський В. А., Чепурнова Н. М. Судебная власть в Российской Федерации : конституционные основы организации и деятельности. Москва : Юрист, 1998. 216 с.
39. Марцеляк О. В, Кожевников А. Ю. Імунітети в конституційному праві України : монографія. Харків : Харків юридичний, 2013. 328 с.
40. Стефанік В. С. Суддівська незалежність – не особистий привілей суддів, а спосіб захисту публічних інтересів. *Вісник Верховного Суду України*. 1996. № 1. С. 10
41. Волкотруб С. Г. Імунітет у кримінальному процесі України : монографія. Харків : Консум, 2005. 142 с.
42. Кузнецова И. С. Иммунитеты и ответственность как элементы конституционно-правового статуса судьи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Москва, 2010. 33 с. URL: <http://lawtheses.com/immunity-i-otvetstvennost-kak-elementy-konstitutsionno-pravovogo-statusa-sudi-1>.